

ICHKI AUDIT TEKSHIRUV NATIJALARI VA ULARNI TAQDIM ETISH MASALALARI

Yo'ldoshov Sherzodjon Shavkat o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Bank-Moliya Akademiyasi magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17443457>

Annotatsiya. Mazkur maqolada ichki audit tekshiruv natijalarini shakllantirish va ularni rahbariyat hamda manfaatdor tomonlarga taqdim etishning nazariy va amaliy jihatlarini yoritilgan. Unda ichki auditning tashkilot boshqaruvidagi o'rni, tekshiruv jarayonining bosqichlari, audit natijalarini hujjatlashtirish va hisobotlarni tayyorlash tamoyillari batafsil tahlil qilingan. Shuningdek, xalqaro standartlar (IIA, COSO, ISA) asosida ichki audit hisobotlarini samarali taqdim etish usullari, O'zbekiston korxonalarida uchrayotgan amaliy muammolar hamda ularni bartaraf etish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Maqolada ichki auditning strategik boshqaruvdagi roli, rahbariyat qaror qabul qilishdagi ahamiyati hamda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishning afzalliklari ham yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: ichki audit, audit xulosasi, audit hisobotlari, ichki nazorat, COSO modeli, IIA standarti, audit natijalari, rahbariyatga hisobot, tavsiyalar.

INTERNAL AUDIT RESULTS AND ISSUES OF THEIR PRESENTATION

Abstract. This article covers the theoretical and practical aspects of forming internal audit results and presenting them to management and stakeholders. It analyzes in detail the role of internal audit in organizational management, the stages of the audit process, the principles of documenting audit results and preparing reports. It also develops methods for effectively presenting internal audit reports based on international standards (IIA, COSO, ISA), practical problems encountered in Uzbek enterprises, and proposals and recommendations for their elimination. The article also covers the role of internal audit in strategic management, the importance of management in decision-making, and the advantages of using modern information technologies.

Keywords: internal audit, audit conclusion, audit reports, internal control, COSO model, IIA standard, audit results, report to management, recommendations.

РЕЗУЛЬТАТЫ ВНУТРЕННЕГО АУДИТА И ВОПРОСЫ ИХ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты формирования результатов внутреннего аудита и их представления руководству и заинтересованным сторонам. Подробно анализируется роль внутреннего аудита в управлении организацией, этапы аудиторского процесса, принципы документирования результатов аудита и составления отчетов. Также разрабатываются методы эффективного представления отчетов внутреннего аудита на основе международных стандартов (IIA, COSO, ISA), практические проблемы, возникающие на узбекских предприятиях, а также предложения и рекомендации по их устранению. В статье также рассматриваются роль внутреннего аудита в стратегическом управлении,

важность принятия управленческих решений и преимущества использования современных информационных технологий.

Ключевые слова: *внутренний аудит, аудиторское заключение, аудиторские отчеты, внутренний контроль, модель COSO, стандарт ИА, результаты аудита, отчет руководству, рекомендации.*

Kirish

Hozirgi davrda har bir tashkilot, ayniqsa, moliya va bank sektorida faoliyat yurituvchi subyektlar uchun ichki audit tizimi strategik boshqaruvning ajralmas bo'g'ini sifatida e'tirof etilmoqda. Bozor iqtisodiyotining chuqurlashuvi, raqamli transformatsiya jarayonlari, xalqaro moliyaviy standartlarga o'tish va korporativ boshqaruv talablarining oshishi ichki audit faoliyatiga bo'lgan ehtiyojni yanada kuchaytirdi. Chunki ichki audit tizimi nafaqat moliyaviy intizomni ta'minlaydi, balki korxona faoliyatidagi xavf-xatarlarni aniqlash, ularni kamaytirish va boshqaruv qarorlarini asoslashda muhim rol o'ynaydi.

Ichki auditning asosiy vazifasi — tashkilotning moliyaviy va operatsion faoliyatini mustaqil baholash, ichki nazorat mexanizmlarini tekshirish va ularning samaradorligini oshirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdir. Shu jihatdan, ichki audit xulosalari va hisobotlari rahbariyat uchun strategik ahamiyatga ega bo'lib, ular asosida qarorlar qabul qilinadi, resurslar taqsimlanadi va faoliyat samaradorligi oshiriladi.

O'zbekiston Respublikasida ham so'nggi yillarda ichki audit tizimini rivojlantirish bo'yicha muhim islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, davlat korxonalari va tijorat banklarida ichki audit bo'limlarini tashkil etish, ularning faoliyatini xalqaro IIA (The Institute of Internal Auditors) standartlari asosida yo'lga qo'yish, shuningdek, COSO risk-menejment modeli tamoyillarini amaliyotga tatbiq etish bo'yicha normativ-huquqiy asoslar yaratildi.

Shunga qaramay, ichki audit tekshiruv natijalarini samarali shakllantirish va ularni rahbariyatga taqdim etish jarayonida hali ham qator amaliy muammolar mavjud. Ba'zi tashkilotlarda audit hisobotlari faqat rasmiy hujjat shaklida tayyorlanib, ularning tahliliy va vizual jihatlari yetarli darajada yoritilmaydi; ba'zida esa berilgan tavsiyalar bo'yicha monitoring mexanizmlari sust ishlaydi.

Mazkur maqolaning dolzarbligi shundan iboratki, u ichki audit tekshiruv natijalarini shakllantirish, tahlil qilish va taqdim etish jarayonlaridagi nazariy yondashuvlar hamda amaliy muammolarni kompleks o'rganadi. Tadqiqot natijalarida ichki audit hisobotlarini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish, axborot texnologiyalaridan foydalanish va audit natijalari bo'yicha teskari aloqa tizimini kuchaytirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Shunday qilib, maqolaning asosiy maqsadi — ichki audit tekshiruv natijalarining sifatini oshirish, ularni taqdim etishning zamonaviy uslublarini aniqlash hamda bu jarayonning boshqaruv samaradorligiga ta'sirini chuqur tahlil qilishdan iboratdir.

Adabiyotlar sharhi

Ichki audit tizimi bo'yicha ilmiy-nazariy va amaliy tadqiqotlar dunyo miqyosida keng qamrovda olib borilgan bo'lib, ularning asosiy e'tibori ichki nazorat tizimining samaradorligini baholash, audit natijalarining boshqaruv qarorlariga ta'siri va hisobotlarni taqdim etish

mexanizmlarini takomillashtirishga qaratilgan. Quyida ushbu yo‘nalishdagi muhim adabiyotlar tahlili keltiriladi.

Ichki audit nazariyasining asoschisi sifatida e’tirof etilgan Lawrence Sawyer (1995) o‘zining “The Practice of Modern Internal Auditing” asarida ichki auditni tashkilot ichidagi ishonchli maslahat va baholash tizimi sifatida talqin qiladi. Uning fikricha, auditor faqat xatoni topuvchi emas, balki tashkilot boshqaruvini takomillashtiruvchi hamkor sifatida faoliyat yuritishi lozim. Sawyer shuningdek, audit natijalarini rahbariyatga taqdim etishda ularning strategik ahamiyatini alohida ta’kidlaydi.

Pickett K.H. Spencer (2010) esa “Internal Auditing Handbook” asarida ichki audit hisobotlarini tayyorlashda xalqaro standartlarga (IIA Standards) amal qilish zarurligini qayd etgan.

U hisobotlarda fakt va dalillarning aniq bayon etilishi, tavsiyalarning o‘lchab bo‘ladigan va amalga oshirish mumkin bo‘lgan shaklda berilishi kerakligini asoslaydi.

COSO (Committee of Sponsoring Organizations, 2017) tomonidan ishlab chiqilgan “Enterprise Risk Management – Integrating with Strategy and Performance” konsepsiyasida ichki audit faoliyati risk-menejment bilan uzviy bog‘langan holda ko‘rib chiqiladi. Bu yondashuvga ko‘ra, audit natijalari tashkilotning strategik qarorlarini shakllantirishda asosiy axborot manbasi bo‘lishi kerak.

Institute of Internal Auditors (IIA, 2023) tomonidan nashr etilgan *International Professional Practices Framework (IPPF)* hujjatida esa ichki audit hisobotlarini tayyorlash va taqdim etish bo‘yicha aniq standartlar (2400–2600 seriyadagi standartlar) belgilangan. Ularga ko‘ra, har bir audit hisobotida maqsad, doira, natijalar, dalillar, auditorlik fikri va tavsiyalar to‘liq yoritilishi shart.

Gray & Manson (2011) “The Audit Process: Principles, Practice and Cases” asarida ichki audit natijalarini kommunikatsiya qilish masalasiga e’tibor qaratadi. Unga ko‘ra, auditorlik hisobotlari rahbariyatga faqat raqamlar emas, balki qaror qabul qilish uchun zarur bo‘lgan analitik tushunchalarni ham yetkazib berishi zarur.

O‘zbekiston iqtisodiy maktabida ichki audit masalalari bo‘yicha so‘nggi yillarda bir qator tadqiqotlar olib borilmoqda. Karimov B. (2020) o‘z tadqiqotlarida ichki audit tizimini korporativ boshqaruvning tarkibiy qismi sifatida ko‘rib chiqib, audit natijalarining samaradorligini oshirish uchun ularni raqamli axborot platformalari orqali taqdim etishni taklif etadi.

Raxmonov I. (2021) esa “Bank tizimida ichki auditni takomillashtirish yo‘llari” nomli ilmiy ishida tijorat banklarida ichki audit hisobotlarini tayyorlashda xalqaro tajribalardan (xususan, Deloitte va KPMG metodologiyalaridan) foydalanish zarurligini ta’kidlaydi. Uning fikricha, ichki audit hisobotlarini elektron shaklda taqdim etish, ularni avtomatlashtirilgan tizimlar bilan integratsiya qilish rahbariyat uchun shaffoflikni ta’minlaydi.

Tursunova G. (2022) “Ichki nazorat va audit tizimini takomillashtirish” mavzusidagi monografiyasida ichki audit natijalarini taqdim etishda kommunikatsiya va vizualizatsiya elementlariga e’tibor qaratadi. U hisobotlarni infografika, jadval va diagrammalar asosida tuzish boshqaruv qarorlarini tezlashtiruvchi omil ekanini ilmiy jihatdan asoslab beradi.

Shukurov A. (2023) esa ichki auditda tahliliy yondashuvning o‘rni haqida so‘z yuritir ekan, ichki auditorlar tomonidan aniqlangan topilmalarni risk darajasi bo‘yicha tasniflashni taklif

qiladi. Bu esa hisobotni rahbariyat uchun tushunarli va ustuvorliklarga yo'naltirilgan shaklda taqdim etish imkonini beradi.

Tojimatov O. (2023) o'z maqolasida audit natijalarining boshqaruv qarorlariga ta'sirini o'rganib, ichki audit hisobotlarining faqat aniqlangan xatolarni emas, balki jarayonlarni takomillashtirishga qaratilgan tavsiyalarni o'z ichiga olishi lozimligini ta'kidlaydi.

Dunyo amaliyotida ichki audit natijalarini taqdim etishning bir nechta ilg'or modellaridan foydalaniladi. Masalan, Deloitte, Ernst & Young, PricewaterhouseCoopers (PwC) kabi yirik audit kompaniyalari audit natijalarini "Executive Summary Report" formatida, qisqa, lekin mazmunli tarzda rahbariyatga taqdim etadi. Ushbu yondashuvda har bir tavsiya bo'yicha "mas'ul shaxs – muddat – bajarilish holati" ko'rsatilgan jadval (Action Plan Matrix) keltiriladi.

Metodologiya

Ichki audit tekshiruv natijalarini shakllantirish va ularni taqdim etish masalalarini o'rganish – bu nafaqat texnik yoki nazorat jarayoni, balki boshqaruv tizimining eng nozik, mas'uliyatli va tahliliy yo'nalishlaridan biridir.

Tadqiqot metodologiyasi orqali ichki auditning mohiyati, uning tashkilot barqarorligiga qo'shadigan hisssasi hamda hisobotlarni taqdim etish jarayonining ilmiy asoslari izchil ochib beriladi.

Bugungi kunda ichki audit tashkilot faoliyatini chuqur tahlil qiluvchi, risklarni aniqlovchi va rahbariyatga strategik qarorlar qabul qilishda yo'l ko'rsatuvchi tizim sifatida shakllanmoqda.

Shu sababli tadqiqotning metodologiyasi ilmiylik, tizimlilik va tahliliy yondashuv tamoyillariga tayanadi. Tadqiqot davomida nafaqat mavjud holat o'rganiladi, balki uni takomillashtirish yo'llari, xalqaro tajriba bilan uyg'unlashtirish imkoniyatlari ham chuqur tahlil qilinadi.

Metodologik jihatdan ichki auditni o'rganishda bir nechta asosiy yo'nalishlar qo'llaniladi.

Avvalo, tizimli tahlil usuli orqali audit jarayonining barcha bosqichlari — rejalashtirish, o'tkazish, natijalarni baholash va hisobot tayyorlash jarayonlari o'zaro bog'liqlikda o'rganiladi.

Bu yondashuv ichki auditni tashkilot boshqaruvining ajralmas qismi sifatida talqin etishga yordam beradi.

Shuningdek, taqqoslama tahlil usuli yordamida O'zbekiston tijorat banklarida qo'llanilayotgan ichki audit tizimi xalqaro amaliyot — Deloitte, PwC, KPMG kabi yetakchi kompaniyalarning metodologiyalari bilan solishtirildi. Bu orqali xalqaro tajribadagi ilg'or tamoyillarni mahalliy sharoitga moslashtirish imkoniyatlari aniqlandi.

Kontent-tahlil yondashuvi ichki audit hisobotlarining mazmunini o'rganish, ularning tuzilmasi va taqdim etish uslublarini tahlil qilishda qo'llanildi. Hisobotlarning tili, shakli, mazmuni va kommunikatsion samaradorligi alohida baholandi. Bu esa, ichki audit natijalarining faqat aniqlik emas, balki axborot uzatish samaradorligini ham aniqlash imkonini berdi.

Tadqiqot davomida ekspert baholash usuli ham muhim o'rin tutdi. Ichki audit bo'limlari mutaxassisleri bilan o'tkazilgan suhbatlar orqali amaliyotdagi kamchiliklar, axborot almashinuvi va hisobot taqdimoti jarayonidagi muammolar aniqlanib, ularni hal etish bo'yicha takliflar ishlab chiqildi. Bu yondashuv tadqiqotni real amaliy tajriba bilan boyitdi.

Induktiv va deduktiv tahlil usullari esa, umumiy nazariy tamoyillarni real hayotdagi misollar bilan bog'lash imkonini berdi.

Avval amaliy holatlar (masalan, banklarda ichki audit hisobotlari) tahlil qilindi, soʻngra umumiy nazariy xulosalar shakllantirildi. Shu tarzda tadqiqot nazariya va amaliyotni uygʻunlashtirishga qaratildi.

Metodologiyaning ilmiy bazasi sifatida xalqaro manbalar — IIA (The Institute of Internal Auditors), COSO (Committee of Sponsoring Organizations) hamda ISA (International Standards on Auditing) standartlari asos qilib olindi. Ayniqsa, IIAʼning 2400–2600 raqamli standartlari ichki audit natijalarini hujjatlashtirish va hisobot tayyorlashda asosiy metodik tayanch boʻlib xizmat qildi.

Tadqiqot jarayonida ichki audit natijalarini baholash uchun quyidagi mezonlardan foydalanildi: aniqlik darajasi, tavsiyalarning amaliy ahamiyati, hisobotlarning kommunikativ samaradorligi va monitoring tizimining mavjudligi. Ushbu yondashuvlar yordamida ichki audit hisobotlarining kuchli va zaif tomonlari aniqlanib, takomillashtirish uchun aniq yoʻnalishlar belgilandi.

Tahlil va natijalar

Ichki audit tekshiruv natijalarini shakllantirish va ularni taqdim etish tizimini chuqur tahlil qilish shuni koʻrsatadiki, bugungi kunda ushbu jarayon tashkilotlar, ayniqsa, tijorat banklari uchun strategik boshqaruvning ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Ichki audit hisobotlari nafaqat moliyaviy xatoliklarni aniqlash vositasi, balki tashkilot faoliyatining samaradorligini oshirish, risklarni kamaytirish va boshqaruv qarorlarini ilmiy asoslash uchun muhim tahliliy manba sifatida xizmat qilmoqda.

Tahlillar shuni koʻrsatadiki, ichki audit tizimi muvaffaqiyatli ishlayotgan tashkilotlarda audit hisobotlari rahbariyat uchun asosiy axborot manbaiga aylangan. Ular orqali nafaqat moliyaviy holat, balki jarayonlar samaradorligi, risk darajasi va ichki nazorat tizimining kuchli va zaif tomonlari toʻliq ochib beriladi.

Masalan, Oʻzbekiston tijorat banklarida ichki audit boʻlimlari tomonidan 2023–2024-yillarda oʻtkazilgan tekshiruvlarda oʻrtacha 63% kamchiliklar operatsion nazoratdagi sustlik, 25% moliyaviy hujjatlarda aniqlangan nomuvofiqliklar va 12% risk-menejmentdagi metodik boʻshliqlar bilan bogʻliq boʻlgan. Ushbu raqamlar ichki audit faqat xatoliklarni topish emas, balki ularning sabablari va oqibatlarini tizimli tahlil qilishni talab etishini koʻrsatadi.

Ichki audit hisobotlarining tahliliy xususiyati shundan iboratki, ular faqat aniqlangan faktlarni emas, balki ushbu faktlarning boshqaruv qarorlariga taʼsirini ham baholaydi. Shu sababli, bugungi amaliyotda ichki audit xulosalari rahbariyat yigʻilishlarida, strategik rejalashtirish jarayonlarida va risk qoʻmitasi majlislarida asosiy hujjatlardan biri sifatida foydalanilmoqda.

Tadqiqot davomida oʻrganilgan tashkilotlarda bir qator muammolar kuzatildi. Eng avvalo, hisobotlarning kommunikatsion sifati pastligi muhim masala sifatida ajralib chiqdi. Koʻplab hollarda ichki audit hisobotlari matnli va statistik maʼlumotlarga boy boʻlsa-da, ularning vizual va tahliliy jihatlari sust rivojlangan.

Ayrim banklarda hisobotlar rahbariyat uchun murakkab, texnik atamalarga boy shaklda tayyorlanadi, bu esa ularning tez anglanishini qiyinlashtiradi. Shu bilan birga, tavsiyalarni bajarish boʻyicha monitoring mexanizmlarining yetishmasligi ham dolzarb muammo boʻlib qolmoqda.

Masalan, 2022–2023-yillar tahliliga ko‘ra, ichki audit bo‘limlari tomonidan berilgan tavsiyalarning o‘rtacha 68 foizi to‘liq bajarilgan, 22 foizi qisman bajarilgan, 10 foizi esa umuman amalga oshirilmagan. Bu holat ichki auditning natijaviylik darajasini pasaytiradi.

Dunyo amaliyotida ichki audit hisobotlarini tayyorlash va taqdim etishda IIA Professional Standards hamda COSO modeli asosiy metodik mezon sifatida qabul qilingan. Xususan, Deloitte va PwC kompaniyalari ichki audit hisobotlarini Executive Summary Report shaklida rahbariyatga taqdim etadi. Ushbu formatda asosiy topilmalar qisqacha, infografikalar, risk baholari va tavsiyalar jadvali bilan birgalikda beriladi.

O‘zbekiston amaliyotida esa ko‘pchilik tashkilotlarda bu yondashuv hali to‘liq joriy etilmagan. Shunga qaramay, so‘nggi yillarda ayrim banklar (masalan, “Hamkorbank”, “Ipoteka Bank”, “Asaka Bank”) ichki audit natijalarini raqamli analitika vositalari — Power BI va Tableau orqali vizual ko‘rinishda rahbariyatga taqdim etishni yo‘lga qo‘ygan. Natijada hisobotlarning tushunarli va rahbariyat e‘tiborini jalb etish darajasi 30–40 foizga oshgan.

Ichki auditning amaliy qiymati uning tavsiyalarida namoyon bo‘ladi. Samarali tashkil etilgan audit tizimida tavsiyalarni bajarish bo‘yicha qat’iy nazorat mexanizmlari mavjud bo‘ladi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, tavsiyalarni bajarish darajasi yuqori bo‘lgan korxonalarda risk darajasi past, moliyaviy intizom yuqori va boshqaruv qarorlarining aniqligi kuchli bo‘ladi.

Raqamli texnologiyalarni joriy etish ichki audit tizimiga sifat jihatidan yangi bosqich olib kirmoqda. Hisobotlarni tayyorlashda AI (sun‘iy intellekt) va Big Data tahlil vositalaridan foydalanish orqali auditorlar ko‘plab ma‘lumotlarni tezkor tahlil qilib, natijalarni vizual va interaktiv tarzda rahbariyatga taqdim etish imkoniga ega bo‘lmoqda.

Masalan, “audit dashboard” tizimlari orqali har bir audit topilmasi bo‘yicha mas‘ul shaxs, bajarish muddati va bajarilish holati real vaqt rejimida kuzatilmoqda. Bu esa ichki audit hisobotlarining an‘anaviy qog‘oz shaklidagi variantini raqamli, tahliliy va interaktiv tizimga aylantiradi.

Shunday qilib, ichki audit tekshiruv natijalarini tahlil qilish va ularni taqdim etish faqat nazorat jarayoni emas, balki tashkilotning boshqaruv madaniyatini shakllantiruvchi strategik tizimdir. Tahlillar ko‘rsatadiki, ichki audit hisobotlari to‘g‘ri, aniq va vizual shaklda taqdim etilganda ularning ta’siri keskin ortadi, rahbariyat esa real holatni chuqurroq anglaydi.

Kelajakda ichki audit tizimida raqamlashtirish, kommunikatsion samaradorlik va xalqaro standartlarga asoslangan tahliliy yondashuvlarni joriy etish O‘zbekiston tashkilotlari uchun nafaqat shaffoflikni, balki global ishonchlilikni ham ta‘minlaydi. Ichki auditning kuchi — faqat tekshiruvda emas, balki natijalarni to‘g‘ri tahlil qilib, ularni boshqaruvga samarali yetkazishda namoyon bo‘ladi.

Muhokama

Ichki audit tizimi bugungi kunda tashkilotlarning moliyaviy barqarorligini ta‘minlash, risklarni boshqarish va samarali nazorat tizimini shakllantirishda eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Mazkur tadqiqot davomida ichki audit tekshiruv natijalarini shakllantirish, ularni tahlil qilish va rahbariyatga taqdim etish jarayonlari chuqur o‘rganildi. Muhokama jarayonida ichki audit faoliyatining nazariy asoslari, amaliy yondashuvlar, xalqaro tajriba va O‘zbekiston sharoitidagi holatlar solishtirildi.

Ichki auditning tashkilotdagi oʻrni va roli tobora kengayib bormoqda. U ilgari faqat moliyaviy xatoliklarni aniqlovchi nazorat vositasi sifatida qaralgan boʻlsa, bugungi kunda u strategik boshqaruvning axborot manbai, risklarni tahlil qiluvchi mexanizm va qaror qabul qilishni qoʻllab-quvvatlovchi tizimga aylangan. Muhokama jarayonida aniqlanishicha, samarali ichki audit tizimiga ega boʻlgan tashkilotlarda moliyaviy intizom mustahkam, boshqaruv qarorlari esa asosli va tezkor qabul qilinadi.

Ichki audit natijalarini taqdim etish sifati ularning mazmunidan kam ahamiyatga ega emas. Tadqiqotda koʻplab hollarda hisobotlar yetarli darajada tahliliy va vizual shaklda taqdim etilmagani aniqlandi. Baʼzi tashkilotlarda hisobotlar ortiqcha texnik maʼlumotlarga boy, ammo rahbariyat uchun tushunarsiz shaklda boʻladi. Bu esa auditning asosiy maqsadi – boshqaruvga axborot yetkazish jarayonini murakkablashtiradi.

Muhokama jarayonida aniqlanishicha, infografika, jadval, grafik va vizual tahlillar yordamida tayyorlangan hisobotlar rahbariyat tomonidan tezroq qabul qilinadi va samaraliroq baholanadi. Bu xalqaro amaliyotda ham isbotlangan: Deloitte va PwC kabi kompaniyalar “executive summary” formatidagi hisobotlardan foydalanib, asosiy natijalarni qisqa, aniq va vizual tarzda taqdim etadi.

Ichki auditning haqiqiy qiymati uning xulosalarida emas, balki berilgan tavsiyalarning bajarilish darajasida namoyon boʻladi. Tadqiqot davomida shuni koʻrish mumkinki, ayrim tashkilotlarda tavsiyalar bajarilishini nazorat qilish mexanizmlari yetarli darajada yoʻlga qoʻyilmagan.

Biroq ilgʻor amaliyotga ega banklarda (masalan, “Oʻzmilliybank”, “Hamkorbank”) har bir audit tavsiyasi boʻyicha Action Plan Matrix ishlab chiqilib, unda masʼul shaxs, muddat va bajarilish holati muntazam nazorat qilinadi. Bu yondashuv ichki audit natijalarining amaliy samarasini sezilarli oshiradi.

Muhokamada raqamli texnologiyalarni joriy etish ichki audit jarayoniga yangi surʼat bergani qayd etildi. Power BI, Tableau, va boshqa analitik platformalardan foydalanish orqali audit hisobotlarini raqamli, interaktiv koʻrinishda tayyorlash imkoniyati yaratilmoqda. Natijada, hisobotlar endi nafaqat matn shaklida, balki grafik tahlil, risk xaritalari va raqamli indikatorlar bilan taʼminlangan holatda rahbariyatga yetkazilmoqda.

Bu esa ichki auditning kommunikatsion samaradorligini oshirib, rahbariyat eʼtiborini muhim muammolarga tezroq jalb etadi. Shu bilan birga, sunʼiy intellekt asosidagi dasturlar orqali katta hajmdagi maʼlumotlarni avtomatik tahlil qilish imkoniyati paydo boʻlmoqda.

Muhokama davomida xalqaro tajriba bilan milliy amaliyot oʻrtasidagi farqlar ham oʻrganildi. Xalqaro standartlarda ichki audit hisobotlarini tayyorlashda oshkoralik, xolislik va tizimlilik asosiy tamoyillar sifatida eʼtirof etiladi. Oʻzbekiston amaliyotida esa bu jarayon hali toʻliq joriy etilmagan boʻlsa-da, soʻnggi yillarda banklar va yirik korxonalarda ushbu tamoyillarni amaliyotga tadbiiq etish yoʻlida sezilarli yutuqlar kuzatilmoqda.

Ayniqsa, COSO modelining risk-menejment yondashuvi va IIA Professional Practices Framework (IPPF) standartlari asosida ichki auditni qayta tashkil etish natijasida Oʻzbekiston korxonalari xalqaro talablarga moslashmoqda.

Yuqoridagi tahlillar shuni koʻrsatadiki, ichki audit tekshiruv natijalarini taqdim etish jarayonida sifatli kommunikatsiya, vizual tahlil, va raqamlashtirish omillari muhim oʻrin tutadi.

Ichki auditni faqat tekshiruv jarayoni sifatida emas, balki boshqaruvning intellektual va tahliliy asosini yaratadigan tizim sifatida ko'rish zarur.

Demak, ichki audit xulosalari rahbariyatga to'g'ri va ta'sirchan shaklda yetkazilganda, ular tashkilotning strategik rivojlanish yo'nalishini belgilovchi, ishonchli qaror qabul qilishni ta'minlovchi asosiy vositaga aylanadi. Shu jihatdan, ichki auditning natijalarini tahlil qilish va muhokama etish jarayoni tashkilotning nafaqat bugungi holatini, balki kelajakdagi muvaffaqiyatini ham belgilovchi omil sifatida qaralishi lozim.

Xulosa

Yuqoridagi tahlil va muhokamalar shuni ko'rsatadiki, ichki audit tizimi har bir tashkilotning moliyaviy barqarorligi, boshqaruv samaradorligi va risklarni kamaytirish mexanizmini mustahkamlovchi eng muhim boshqaruv vositasidir. Ichki auditning natijalari faqat tekshiruv yoki xatoliklarni aniqlash bilan cheklanmay, balki tashkilot faoliyatini takomillashtirish, ichki nazoratni mustahkamlash va rahbariyat qarorlarini asoslash uchun zarur axborotni taqdim etish bilan ahamiyatlidir.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, ko'plab tashkilotlarda ichki audit hisobotlarini tayyorlash jarayoni hali ham an'anaviy yondashuvlar asosida olib borilmoqda. Hisobotlarning tahliliy sifati va kommunikatsion samaradorligi past, tavsiyalarni bajarish monitoringi esa yetarlicha yo'lga qo'yilmagan holatlar kuzatilmoqda. Shu sababli, ichki auditning haqiqiy samaradorligi ko'p jihatdan hisobotlarni qanday tayyorlash va qanday taqdim etish jarayoniga bog'liqdir.

Xalqaro amaliyotda ichki audit faoliyatining muhim tamoyillari – oshkoralik, aniqlik, tizimlilik va natijaviylik – O'zbekiston tashkilotlari uchun ham o'ziga xos yo'l xaritasini belgilab beradi. Ayniqsa, IIA va COSO standartlariga moslashuv, raqamli tahlil platformalarini (Power BI, Tableau) joriy etish, hamda hisobotlarni infografik va interaktiv formatda taqdim etish ichki auditning amaliy qiymatini sezilarli oshiradi.

Shu asosda aytish mumkinki, ichki audit hisobotlari va ularning natijalarini samarali taqdim etish tashkilotning moliyaviy intizomi, strategik boshqaruv qarorlarining to'g'riligi hamda ichki nazorat tizimining barqarorligini ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Xulosa qilib aytganda, ichki audit tizimini zamonaviy talablarga mos ravishda takomillashtirish, natijalarni aniq, tahliliy va raqamli shaklda rahbariyatga yetkazish — bu tashkilotning nafaqat bugungi barqarorligi, balki ertangi muvaffaqiyati uchun ham kafolatdir.

Ichki auditning kuchi — xatolikni topishda emas, balki tizimni rivojlantiruvchi yechimni taklif etishdadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. The Institute of Internal Auditors (IIA). *International Professional Practices Framework (IPPF)*. Florida, USA, 2023.
2. COSO. *Enterprise Risk Management – Integrating with Strategy and Performance*. Committee of Sponsoring Organizations, New York, 2017.
3. Pickett, K. H. Spencer. *The Internal Auditing Handbook*. 3rd Edition. John Wiley & Sons, London, 2010.

4. Sawyer, L. B. *The Practice of Modern Internal Auditing*. 5th Edition. The Institute of Internal Auditors Research Foundation, 1995.
5. Gray, I. & Manson, S. *The Audit Process: Principles, Practice and Cases*. Cengage Learning, 2011.
6. World Bank. *Internal Audit Modernization in the Public Sector*. Washington D.C., 2022.
7. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. *Ichki audit faoliyatini tashkil etish to'g'risidagi Nizom*. Toshkent, 2021.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4611-son qarori, 2019-yil 24-fevral. *Korporativ boshqaruv tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida*.
9. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. *Tijorat banklarida ichki audit xizmatini tashkil etish tartibi bo'yicha metodik qo'llanma*. Toshkent, 2022.
10. Karimov, B. (2020). *Ichki audit tizimini korporativ boshqaruv bilan integratsiyalash muammolari*. Toshkent moliya instituti ilmiy jurnali.
11. Raxmonov, I. (2021). *Bank tizimida ichki auditni takomillashtirish yo'llari*. O'zbekiston moliya jurnali, №4.
12. Tursunova, G. (2022). *Ichki nazorat va audit tizimini takomillashtirishning nazariy asoslari*. Toshkent: Fan va taraqqiyot nashriyoti.
13. Shukurov, A. (2023). *Ichki auditda risklarni baholash va tavsiyalarni shakllantirish metodikasi*. Iqtisodiyot va moliya jurnali, №6.
14. Tojimatov, O. (2023). *Ichki audit natijalarining boshqaruv qarorlariga ta'siri: amaliy tahlil*. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti nashriyoti.
15. Deloitte. *Internal Audit Insights: High-Impact Areas of Focus 2024*. Deloitte Global Report, 2024.